

К Л Ю Ч У К И Ш Е Н І
T H E K E Y I N T H E P O C K E T

К Л Ю Ч У К И Ш Е Н І

Збірка «Ключ в кишені» у перекладі англійською та івритом – це вибрані есе із тих, які були написані під час короткотермінової літературної резиденції що тривала у Бучачі впродовж серпня-жовтня 2016 року в рамках проекту «Аґнон: 50 кроків, щоб зрозуміти». Проект є своєрідним жестом пам'яті про отримання Нобелівської премії Шмуелем Йосефом Аґноном у 1966 році, яку письменник отримав за ряд текстів, серед яких чимало про Бучач. Гостями резиденції стали українські письменники Євгенія Сенік, Андрій Любка та Софія Андрухович. Видання та переклад цієї книги стали можливими завдяки підтримці фонду «Українсько-єврейська зустріч» у 2018 році.

Ukrainian
Jewish
Encounter

Українсько
Єврейська
Зустріч

На фото зображено бюст Шмуеля Йосефа Аґнона у Бучачі, який є частиною проекту Bukowinisch-Galizische Literaturstraße.

Збірка є проектом Літературного центру імені Аґнона – організації, що діє у Бучачі, рідному містечку Нобелівського лауреата з літератури (1966 р.) Шмуеля Йосефа Аґнона. Мета Літературного центру – окреслити Бучач на літературній мапі країни, організовуючи у ньому зустрічі, презентації, літературні мандрівки, видавничі проекти.

© Євгенія Сенік
© Андрій Любка
© Софія Андрухович

КЛЮЧ У КИШЕНІ
THE KEY IN THE POCKET

ס'יכּתּ פּתּח

Видання друкується в авторській редакції.
Передмова: Джеффрі Сакс.
Фото на обкладинці: Юрій Остапа.
Редагування українською: Мар'яна Максим'як.
Переклад англійською: Марта Д. Олиник.
Редагування англійською: Пітер Бейджер.
Переклад з англійської: В. Старк.
Переклад івритом: Антон Паперний.
Редагування івритом: Йоав Ітамар.
Дизайн, верстка: Дмитро Садовий.

Гарнітура Arial, Clear Sans.
Мова видання: українська, англійська, іврит.
3,11 умовних друкованих аркушів.
Передано в друк 8 жовтня 2018 року.
Наклад 300 примірників.

Видавництво «Крок»
Свідоцтво ДК No.3538 від 30.07.2009 року
а/с 554, Тернопіль-27, Україна, 46027
KrokBooks.com

Євгенія Сенік, Андрій Любка, Софія Андрухович.
Ключ у кишені. – Тернопіль: Видавництво «Крок», 2018. – 82 с.

ISBN 978-617-692-499-9

Євгенія Сенік
Андрій Любка
Софія Андрухович

К Л Ю Ч У К И Ш Е Н І

Єврейська Нобелівська премія

До 50-річчя нобелівської промови Ш. Й. Агнона

Джеффри Сакс

9 грудня 2016 року

Переклад з англійської В. Старка

Завтра виповниться рівно 50 років відтоді, як Шмуель Йосеф Аґнон піднявся на сцену, щоб отримати Нобелівську премію. Того дня цей літній чоловік із великою чорною ярмулкою на голові, виглядаючи дещо смішно в білій краватці з фалдами смокінгу позаду, став першим письменником єврейського походження, якого вшанували такою нагородою, - і залишається таким понині. На нобелівському бенкеті, стоячи перед королем Швеції та повторюючи звичне благословення, як належиться, згідно з Талмудом, у присутності осіб королівської сім'ї, Аґнон заявив, що він відчував доконечну потребу пояснити, ким він був і звідки походять він і його мистецтво. В результаті вийшов чудовий опис єврейської історії (й, очевидно, місця Аґнона в ній) та впливу її перебігу на єврейські літературу й мистецтво оповідання історій. Розповідаючи історію свого життя, він повернувся назад майже на дві тисячі років і сказав: «Внаслідок історичної катастрофи, коли римський правитель Тит зруйнував Єрусалим, й ізраїльський народ опинився у вигнанні, я народився в одному з міст Вигнання. Але я завжди вважав себе народженим в Єрусалимі».

Аґнон далі пояснив, що як нащадок левитів, півчих Храму, він особливо глибоко відчував руйнацію Єрусалиму:

«Уві сні, в нічному видінні я побачив, що стою зі своїми братами-левитами у Святому Храмі, співаю з ними пісні Давида, царя Ізраїлю, мелодії, яких не чуло жодне вухо відтоді, як наше місто було зруйновано і його люди пішли у вигнання. Я підозрюю,

що ангели відповідальні за святину музики зі страху, щоб я не заспівав наяву те, що співав уві сні, змусили мене забути до настання дня мої нічні співи, бо коли б мої брати, сини мого народу, почули їх, не знесли б вони горя через своє втрачене щастя. Як утіху за недозвіл співати вустами вони дали мені змогу складати пісні на письмі».

У буквальному сенсі (а в постаті Аґнона є мало чого, що варто розглядати лише буквально), він заявляє, що його літературний дар і творчість - це якісь форми божественного відшкодування й втіхи за трагедію знищення й вигнання. З призначення співець хорових псалмів, але примхою історії позбавлений цієї ролі, він отримав божественне завдання написати прозою те, що раніше співалося у величальних піснях.

У нобелівській промові, а також у багатьох інших місцях у своїх творах, як під виглядом автобіографії, так і з відверто вигаданим сюжетом, Аґнон розповідав, що його перший твір прийшов до нього майже пророчо як вияв поетичної туги й плачу за улюбленим батьком, який їздив у справах на місцевий ярмарок і якого бракувало у щасливому домі в Бучачі, де зростав юний Шмуель Йосеф Чачкес (ім'я Аґнона при народженні). Ця тема - писання й оповідання історій як бальзам від болю - пронизує всю творчість Аґнона. І без занурення в роботу єврейського Мідрашу (Дому навчання) зрозуміло, що прагнення маленького хлопчика до свого батька також можна прочитати в національній площині ізраїльського народу,

який прагнув до свого Отця на небесах. Цей тип багатозарового письма (і читання) лежить в основі геніальності Агнона; саме тому письменник, який, здавалося б, настільки занурений у «старий світ» східноєвропейського юдаїзму, може водночас бути прочитаний і зрозумілий як один із найбільших авторів-модерністів. Якщо, прочитавши будь-яке оповідання у збірці його творів, ви подумаєте, що Аггон просто свято повторює давню хасидську оповідь, то майже в кожному випадку ви не зрозуміли написаного між рядками й не почули іронічних тонів, що створюють супровід до його творів.

Можливо, жоден інший твір не висвітлює ці теми краще, як Агнонове оповідання «Назавжди» 1954 року. Воно належить до найзагадковіших його творів і є об'єктом постійного зачарування з боку критиків. Оповідання містить захопливу «історію всередині історії»: сучасне життя героя в Єрусалимі перегукується з давньою історією, що має гравітаційний вплив на теперішнє. У творі йдеться про вченого, якого опанувала нав'язлива ідея, – він шукає «правду», не знаходячи її в наукових дослідженнях. Цей вчений-самітник, Адіель Амзе, протягом 20 років прагне розкрити таємниці стародавнього міста, яке вже перетворилося на руїни, за що він готовий заплатити власним життям – це жертва, яку він приносить у теперішньому, щоб віднайти минуле. «Назавжди» – це (нестійка) алегорія, яка має значення для сучасних читачів і сучасної єврейської історії. Частина цього значення закладена в символізмі книжок, письма, природі мистецького покликання автора та зв'язку всього цього з «історичною катастрофою», а також із особистим і національним болем, на який автор натякає у своїй промові в Стокгольмі 1966 року.

«Назавжди» - це героїчно-трагічна історія (принаймні, її можна читати під одним із таких кутів зору), а зустріч Амзе зі втраченим текстом, що його він шукає, може витлумачити як метарефлексію над поглядом Аґнона на книжки й читання, їхню силу в нашому житті й житті націй і культур, а також їхню здатність давати переживання болю й приносити вітху:

«І коли Адіель Амзе читав цю історію, він пролив багато сліз. Наскільки великий справжній письменник, думав він, який не полишає своєї роботи, навіть коли над ним зависає меч смерті, який пише своєю кров'ю, почерком власної душі те, що бачили його очі! ... Та навчання дає особливе благословення тим, хто не здається так легко. Так, Адіель Амзе питав себе, на що й на кого він працював. Але сама Мудрість охоплювала його й шепотіла: "Сиди, моя любове, сиди й не залишай мене". Отож, він сидів і відкривав нові речі, не відомі всім ученим крізь віки, аж поки не прийшов він і не розкрив їх. А позаяк речей було багато, навчання було нескінченне, і багато чого треба було відкрити, дослідити й зрозуміти, то він не відкладав свою роботу й не покидав свого місця, а залишився там назавжди».

Сучасна зустріч із творами Аґнона, його артистизмом, багатством, складністю й витонченістю, переконливо показує читачеві, що він дійсно був одним із «великих, справжніх письменників» - подібним до того, зустріч із яким справила

приголомшливе враження на Амзе. Мене часто запитують, зазвичай ізраїльтяни, що демонструють свій природний шовінізм щодо найтитулованішого єврейського автора: як можна зрозуміти Аґнона в перекладі? Як Нобелівський комітет зумів розпізнати й визнати його велич, не зустрівшись із ним в оригіналі? Для читачів, не знайомих зі складним переплетенням текстів Аґнона з основними текстами біблійної та рабиністичної літератури, багато що, без сумніву, втрачається в перекладі (як і для сучасних єврейських читачів, що не знають цих пратекстів, – обставина надзвичайно рідкісна в період розквіту творчості Аґнона, а сьогодні така повсюдна, що він би неодмінно стривожився). Однак для тих, хто цікавиться великими проблемами єврейського життя й науки, навіть із півстолітньої чи більшої відстані, зустріч із творами Аґнона досі переконливо висвітлює ці проблеми, і світло це проходить крізь призму тисячоліть єврейської науки й оповідництва, переливаючись у форму сучасної літератури. «Сиди, моя любове, сиди й не залишай мене» – ці стародавні тексти кличуть до нас з-поміж рядків і через перетворення, яких вони зазнали в творчості Аґнона.

Раббі Джеффри Сакс є засновником і директором Академії ініціатив і напрямків Тори в Єрусалимі. Він переклав англійською мовою оповідання Аґнона «Вдвічі» (1939 р.) і читає лекції в Домі Аґнона в Єрусалимі.

Про проект

Впродовж серпня, вересня та жовтня 2016 року в Бучачі діяла короткотермінова літературна резиденція, що є частиною більшого проекту під назвою «Аґнон: 50 кроків, щоб зрозуміти». Програма є своєрідним жестом пам'яті про отримання Нобелівської премії Аґноном 50 років тому, у 1966 році, яку письменник отримав за ряд текстів, серед яких чимало про Бучач. Найголовнішим текстом Аґнона, що стосується Бучача, є «Гість на одну ніч», написаний ним після візиту до рідного міста у міжвоєнний період.

Гостями резиденції стали письменники Євгенія Сенік, Андрій Любка та Софія Андрухович. Головною ідеєю проекту було дати можливість резидентам відчувати себе гостями, постояльцями у Бучачі, як це зробив свого часу Аґнон, і описати власні спостереження у текстах. Цією резиденцією ми хотіли привернути увагу до Бучача, як рідного міста Нобелівського лауреата, а також до постаті Шмуеля Йосефа Аґнона і загалом теми малих міст і їх літературної спадщини. З огляду на це, ми пропонували резидентам ознайомитись із текстом перекладу роману «Гість на одну ніч», і за час перебування в Бучачі відтворити у своїй уяві той Бучач, який бачив Аґнон та тисячі інших мешканців міста у міжвоєнний період минулого століття.

Кожен із учасників резиденції написав три тексти, які були опубліковані на ресурсах медіа-партнерів: Збруч, Читомо та The Ukrainians, а також у підсумку ввійшли у загальну друковану публікацію.

Збірка «Ключ в кишені» у перекладі англійською та івритом - це вибрані есе із тих, які були написані під час короткотермінової літературної резиденції, що тривала у Бучачі впродовж у 2016 році в рамках проекту «Аґнон: 50 кроків, щоб зрозуміти» і була підтримана фондом «Українсько-єврейська зустріч» та Гете-Інститутом в Україні.

Видання та переклад цієї книги англійською та івритом стали можливими завдяки підтримці фонду «Українсько-єврейська зустріч» у 2018 році.

Куди веде кізонька?

Євгенія Сенік

філолог, письменниця, незалежна дослідниця у галузі юдаїки

Була вже третя ранку, а між нами досі точилася запекла суперечка. Ми не могли дійти згоди стосовно того, існує Бог чи ні? Він завжди заводив цю розмову, коли хотів мене рознервувати. “Як ти можеш говорити, що Бога немає?” – майже зривалась у крик я. “Я лише хочу тобі донести те, що ні ти, ні я не можемо довести Його існування. Навіть якщо Бог існує, наш мозок ніколи не зможе Його осягнути, а тому який сенс взагалі про це думати?” – “Мені не треба доводити те, що Бог існує. Я знаю, що Він є!” – “У такому випадку я можу сказати: я знаю, що Його немає. Ця розмова не має сенсу, усі твої аргументи мене не переконують.” Часом він зумисне доводив мене до сказу подібними словами. Але цього разу дискусія розгорілася з іншої причини. Ми замовкли на хвилину, я першою перестала відповідати, бо й справді зрозуміла всю безсенсовність цієї суперечки. Помовчавши хвилю, ми почали пригадувати, з чого почалася наша розмова. Аж так далеко, до самого Бога нас завела проста кізонька.

Мій швейцарський друг мав уже відлітати з України, в аеропорту треба було з'явитися о п'ятій ранку, а тому лягати спати не було сенсу. Звечора я принесла йому в готельний номер оповідання Аґнона “Кізонька” у французькому перекладі, який знайшла заздалегідь. Хотіла, щоб він не нудьгував в напівпорожньому й сонному аеропорту Львова. Та вже опівночі я дістала зігнуті навпіл два аркуші й попросила прочитати разом. Я любила це оповідання і перечитувала час від часу багатьма різними мовами, проте ще не читала його французькою. Поза іншим, хотіла проговорити символізм та образність цього твору для себе ще раз перед тим, як

мій друг вирушить зі Львова у Швейцарію, а я в Бучач. Я провела його в аеропорт і поклала зігнуте вчетверо оповідання йому в рюкзак. Хотіла, щоб він прочитав його ще раз, будучи над землею. Сподіваючись, що він надовго запам'ятає Аґнона з його кізонькою.

Звідки ж я дізналась про ту кізоньку? Хто привів її у моє життя? Тут я мушу зайти здалеку й перенестися з серпневого ранку у грудневий вечір. Тими вечорами я зачитувалась романом Мартіна Бубера “Гог і Маґог”, як отримала звістку, що до Львова знову приїздить професор із Чикаго Йоханан Петровський-Штерн. Він мав читати курс лекцій з єврейської історії у Католицькому університеті. Ці лекції не були закритими, їх можна було слухати навіть тим, хто не був студентом цього навчального закладу. Читаючи Бубера, я мала багато питань, а тому не стала зволікати з можливістю отримати на них відповіді. Снігу тієї зими випало багато, але він не перешкоджав слухачам приходити на лекції у досить пізній час. Я вже знала цього лектора, а тому не шкодувала ані часу після робочого дня, ані сил на те, щоб прийти і ще трохи повчитися єврейської мудрості.

Ми сиділи в маленькій аудиторії, де хоч і були зайняті майже всі місця, а проте я подумала, що ці лекції могли блунати у великій лекційній залі з багатьма слухачами. Утім, така байдужість до знань мене вже не дивувала. Годі було зрозуміти, що мало хто з львів'ян чув ім'я Мартіна Бубера, не дивлячись на те, що Бубер свої дитинство та юність провів у Львові. Але облишмо поки Мартіна Бубера і повернімося до холодного зимового вечора, маленької аудиторії на вулиці Козельницькій.

Йоханан Петровський-Штерн читав свої лекції так захоплено, що ми не помічали, як спливав час. Від сумних історій він переходив до веселих жартів, повчальних притч та агадичних розповідей. Закінчувався навчальний семестр і курс лекцій добігав кінця. Наприкінці останнього заняття Петровський-Штерн згадав про Аґнона. “Хтось із вас читав уже Аґнона?”, – запитав він. Ми опустили голови і потупились у свої конспекти. Багато хто з нас мав наукові ступені, захищені дисертації, володів кількома іноземними мовами, але жоден з нас ніколи не чув про Аґнона. “Він народився у Бучачі і був лауреатом Нобелівської премії. Почитайте при нагоді його твори. Я ж хочу вам переказати одне із записаних ним оповідань “Кізонька”.” Я занотувала швидко ім’я невідомого мені до цього часу Нобелівського лауреата, підкресливши Бучач у своєму зошиті. А далі нас усіх захопила розповідь про кізоньку. Ми йшли за нею крізь поля та печеру, виходили на пагорби до річки. Ми уважно сліdkували за змістом, який здавався на перший погляд таким простим, що й зробило певно кінцівку вражаючою. Йоханан Петровський-Штерн доказав розповідь і замовчав. Ми теж ще деякий час приголомшено сиділи мовчки. А вже наступного дня я знайшла “Кізоньку” й перечитала її ще раз. Навіть з короткого оповідання я зрозуміла, за що Аґнон отримав Нобелівську премію. Більше того, цього оповідання мені вистачило приблизно на рік міркувань, я його перечитувала різними мовами, але не читала більше нічого з того, що написав Аґнон. У той час я була надто захоплена філософськими працями Мартіна Бубера. Намагалася дослідити його біографію, щоб віднайти той будинок, у якому він

жив у Львові. А шукаючи відомості про Бубера, я знову натрапила на Аґнона, адже поміж іншим він писав також і про Мартіна Бубера.

Я ще довго ходила закрученими шляхами, вивчала мову їдиш та давньоєврейську, читала давні тексти та продовжувала вчити історію. А потім спакувала одного дня валізу і вирушила в Бучач. Битою дорогою в автобусі слухала “Якщо я забуду за тебе, о Єрусалиме”, Псалом 121 та уривки з Пісні над Піснями покладені на сучасну музику й співані біблійним івритом. Мала відчуття, що їду навіть не у Бучач, а відправляюся у паломництво в Край Ізраїлів. Хотіла побачити на власні очі бучацьку Велику синагогу, про яку йшлося в “Молитовнику мого дитинства” Аґнона. Але приїхавши, не застала ані Великої синагоги, ані Бейт-Мідрашу, ані жодного корінного єврея. Я поселилася в готелі за містом. На столику готельного номера на мене чекав роман Аґнона “Нічний постоялець”, немов письменник заповзвся провести мене крізь час і самостійно розказати про місто, про його Бучач. Я відклала на деякий час роман, взяла Тегілім і вийшла з готелю. Ноги немов самі повели мене до Підзамочківської фортеці. Сіла на пагорбі, відкрила книгу і прочитала вголос хоч і по складах, але в оригіналі 121 Псалом, адже була Субота. Відірвавши очі від тексту, я побачила навколо ті пагорби, річку й лісок, які відкрилися перед сином старого єврея, що пішов слідом за кізонькою. Невже і мене вона привела сюди, де “земля тече молоком і медом”.

Споглядаючи красу природи, я згадала про свого швейцарського друга і подумала, що Бог певно тішитись, коли Його

творіння сперечаються, прагнучи краще зрозуміти Його та пізнати. Думалося, що Бог якраз є там, де про Нього сперечаються, де ще не забули Його. Розважала також про Агнона, який майже у кожному своєму творі тужив за традицією, яка втрачається й забувається новим молодим поколінням. Про те, наскільки сам він був вкорінений у єврейській традиції, як глибоко вірив у Бога і любив Його. Певно, це й було своєрідною відповіддю на те, чому так мало українців знають і читають твори Агнона. Адже його тексти мають кілька шарів, їх треба розгадувати і не втомлюватись підбирати ключі. Але світ наш змінюється надто швидко, от і приходимо до “який сенс взагалі про це думати?”. Тому й вбиває кожен свою кізоньку, так і залишаючись кожен у власному вигнанні.

Ключ у пальті,

або Нотатки на полях «Нічного постояльця» Аґнона

Андрій Любка

романіст, поет, перекладач, есеїст

– Шибуч! – оголошує контролер на залізничній станції, і з цього моменту починається сюжет роману «Нічний постоялець» Нобелівського лауреата Шмуеля Йосефа Агнона. Від'їздом з цього міста (а йдеться про рідний письменниковий Бучач) книжка й завершується.

Коли я виставив у фейсбук фотографію книжки Агнона, одразу кілька різних осіб написали демотиваційні коментарі: мовляв, в Ізраїлі книжки письменника вважають нудними й розтягнутими, хтось інший докинув про те, що читати цю книжку взагалі неможливо, зрештою, навіть сама програмна координаторка Літературного центру Агнона Мар'яна Максим'як зізналася, що читала цей роман півроку. Але я – наполегливий і цілеспрямований читач (свого часу навіть дочитав до кінця «Музей покинутих секретів»!)¹, тож і «Нічного постояльця» подужав.

Справді, читати Агнона варто, використовуючи певний понятійний інструментарій, розбираючи його текст на окремі історії, як це робимо, аналізуючи сакральні тексти. Недарма центральним пунктом роману є не місто, і не готель, в якому надовго зупинився постоялець, і навіть не сам ліричний герой, а Бейт-Мідраш – місце поблизу синагоги, де місцеві євреї збиралися для читання й інтерпретування Тори.

Там виголошують промови мудреці, проповідники й духовні наставники, там людина може почитати в тиші й спокої духовні книги, там спільно можна помолитися й подискутувати. Простіше кажучи, коли ми читаємо Біблію, то притчу про задоволення голоду кількома рибами теж сприймаємо не буквально, а як метафору; так само й євреї у Бейт-Мідраші читали свою Тору, вишукуюючи у ній підтексти, що можуть дати підказки для праведного життя.

¹ роман сучасної української письменниці Оксани Забужко.

Тож ключовим у сприйнятті роману Аґнона є притчевість оповіді. Скажімо, автор описує ситуацію, коли ліричного героя вшановують честю мати (оберігати) ключ від Бейт-Мідрашу. Та невдовзі ключ десь зникає, й доводиться замовити в слюсаря новий. Здавалось би, це історія про те, як розтяпа-герой загубив ключ, а потім спохватися й виготовив собі копію. Якщо ж читати цей фрагмент через доречну оптику, то відчуємо, наскільки віховою є для тексту ця історійка. З новим ключем відбувається певний злам у сюжеті, герой наповнює Бейт-Мідраш теплом (розпалює піч), а відтак і життям (на тепло приходять місцеві гебреї з базару, всідаються, а потім і собі починають читати Тору, повертаючись до духовного). Саме такого «ключа» потребуємо й ми, щоб правильно зрозуміти месиджі письменника.

Або інший приклад: починаються перші осінні холоди, тож герой замовляє собі нове пальто. Кожному потрібен теплий одяг, але для роману він має ще один сенс – нове облачення змінює й самого героя, поступово змінюючи й ставлення місцевої бучацької людності до нього. З цієї зовнішньої метаморфози розпочинається цілий ряд інших – внутрішніх, коли ліричний герой знаходить в собі сили (й потребу) чинити добро, наvertати збіднілих гебреїв до віри, кріпитися у відповідь на драми власного життя (зруйнований будинок в Ізраїлі, розлуку з сім'єю) мудрістю Священної Книги.

Дружина крамаря, в якого герой купує тканину на пальто, пропонує сама віднести її до шевця, але чує таке: «... яка різниця, коли я носитиму своє пальто – до його пошиття чи після?». У наш час це б назвали троллінґом 80-го левела, але в тридцяті роки така репліка звучала як ознака мудрості.

Складається навіть враження, що подібними софізмами Аґнон переобтяжив текст, адже коли вперше зустрічаєш такий діалог чи спосіб оповіді, то це цікаво, вдруге – бачиш, що автор досконало опанував цей прийом, а коли втрюхсоте – хочеться позіхати й закрити книжку. «Прийшов поштар і приніс мені листа. Для мене головне – це лист, а його носій – то другорядне, але для поштаря головне – він сам, а другорядним є лист, бо якби не він, то Шибуч був би відрізаний од усього світу і ніхто б не знав, що діється за його межами». Звучить дотепно, але з такими дотепами автор явно передав куті меду.

Словом, 730 сторінок роману на 80 розділів подужає не кожен, але хто здолає цей шлях, поставить собі логічне запитання: за що ж Аґнону дали Нобелівську премію? Здається, крім політичних мотивів (писання на івриті і перша Нобелівка для ізраїльського письменника), була і ще одна причина. Провінційність автора, провінційність його письма. У хорошому значенні цих слів, бо йдеться про те, що Аґнон описав маленький замкнений світик гебреїв, що живуть десь у загубленому на сході Європи містечку.

Описав до війни, а Нобелівський комітет відзначив його тексти пізніше – коли євреїв не залишилося не тільки у літературному Шибучі, а й у реальному Бучачі. Мабуть, знуджені бучацькі євреї десь так між собою й розмовляли – крилатими фразами й іскрометними софізмами. Принаймні такими їх зобразив Аґнон – і такими вони залишаться у нашій пам'яті.

Хитрий, як письменник

Софія Андрухович

письменниця, перекладачка, публіцистка

Несподівано надійшла відповідь від певної енергійної особи, чия діяльність пов'язана з просуванням у маси літератури й мистецтва. «Ви, письменники, дуже хитрі» – написала особа. Ці слова мене заскочили. Здивували. Змусили поглянути на себе і на письменників під новим кутом зору. Всі письменники, виявляється, хитрі. Шукають вигоди, повертають складні багаторівневі дріб'язкові справи, щоб отримати якусь свою меркантильну користь. Ніколи не дивилась так на письменників.

Але мені сподобалась ця думка. Людина, яка подорожує ландшафтами символів і сенсів, прокладає свій маршрут камінцями слів, вриваючись у несвідоме, може бути спритною і винахідливою, як тварина. Хитрою, як лисиця. Вона відчуває вітер хвостом, вбирає темряву шерстинками, читає ніздрями вологість боліт – і прокреслює на снігу, на глиці чи на торішньому листі плутанину слідів, візерунки слідів. Снує власну історію, а заразом – історію багатьох лисиць, мохів, глиці і снігу, середовища, в якому вони живуть і знаходять свій корм, історію їхнього корму, запаху крові, тремтіння яремної вени за мить до її розриву.

Плутанина видається такою тільки на перший погляд. Візерунки – точніше слово. Візерунки, що мають внутрішню логіку і систему. Виникають одні з одних, розгалужуються і закріплюються, провадять навколо або назовні, всередину, углуб, розростаються, пучнявіють, захоплюють нові простори, сюжети і персонажів.

Цей спосіб розповіді притаманний єврейським історіям, хасидським притчам і казкам. Кожен сюжет, кожне твердження,

кожне слово і кожна літера має безліч сенсів. Це – кристали з дзеркальними площинами, багатовимірні лінзи, в яких заломлюється світло, то зменшуючи зображення, то збільшуючи, то віддаляючи, то наближуючи, то перетворюючи його на щось зовсім інше (тим самим підкреслюючи, що все – це одне). До деяких із цих сенсів ти можеш дійти власним розумом чи нюхом, але більшість із них може відкритись лише з часом, у ході неустанного заглиблення в священні книги, в кропіткій праці над сувоями і смиренному навчанні мудрості від праведних мужів. Цей спосіб розповіді не вивищує серйозне над смішним, велике над дрібним, важливе над не вартим уваги. Бо уваги варте геть усе, тому історії про поневіряння великомучеників легко перетворюються на анекдоти, драматичні розповіді про вірність і нездійсненну любов – на легковажні оповідки про перелюб, описи піщинок в пустелі навколо Єрусалиму виявляються не менш вагомими, як опис гонінь і страждань єврейського народу.

Оскільки закони релігії завжди забороняли євреям зображати Господа, стіни багатьох храмів і мацеви на могилах оплетені візерунками: «Згори, на небі, суцвіттями квітів розсипаються зорі. Пташка вихоплює з плеса риби. На землі лисиця несе в пащі пташку. Ведмідь, ласий до меду, пнеться на дерево. Птахи стискають дзьобами витких плазунів. Фігури, що летять і біжать, є насправді людьми. Крізь маски птахів і звірів вони дивляться людськими очима».

Шмуель Йосеф Аґнон – не тільки лисиця. Він навчився розповідати історії, одягаючи маски різних тварин і мудреців, і дивлячись крізь отвори власними очима. Одна з основних його тем – тема загиблого єврейського світу маленьких містечок на сході Європи. Він розповідав цю історію так, як маляр розписував би склепіння і біму синагоги: у його розповідях вдови-пліткарки від сварок переходять до ніжних обіймів, міський кравець продовжує вдавати з себе столичну знаменитість, з'являються пройдисвіти, які прикидаються праведниками і зводять з розуму чесних дівчат, обманюють їхніх наївних старих батьків, а родини незмінно збираються за столом на Шабат, хоч молодь робить це дедалі неохочіше, дмуть вітри крізь діряві убогі стіни, нелатані дороги світять калюжами, нидіють сірі поля, сні непомітно стають реальністю, реальність раптом тане, як шматок льоду, і виявляється чиєюсь фантазією чи розмірковуванням автора, чи анекдотом, що його розповідає працівник пошти – і кожна з цих фантазій розпадається на кілька наступних, аж доки оповідач знову не вийде на ширший шлях, доки в очах йому не розвидниться, не стане прозоро, як буває прозорою щойно вимита шибя. Крізь шибю цю можна роздивитись ті самі вулиці, що й колись, і ті самі калюжі.

І ось у цих калюжах, якщо ви будете уважними і розслабленими, зможете впіймати відображення птахів із плазунами в дзьобах, і оленя, який мчить просто в обійми мисливиці, і усміхненого лева. І навіть лисицю з розумним поглядом, з хитрими очима письменника.

Yevheniya Senik
Andriy Lyubka
Sofia Andrukhovych

THE KEY IN THE POCKET

Hebrew's Nobel Prize

On the 50th Anniversary of S. Y. Agnon's Acceptance Speech

Jeffrey Saks

December 9, 2016

S. Y. Agnon, well past the prime of his life and capped by his large black yarmulke, looking somewhat ridiculous in his white tie and tuxedo tails, ascended the stage to receive his Nobel Prize exactly 50 years ago tomorrow. At the time he was the first Israeli and, to this day, the only Hebrew author so fêted. At the Nobel banquet, standing before the King of Sweden and reciting the customary blessing prescribed by the Talmud upon being in the presence of royalty, Agnon declared that he felt compelled to explain who he was and from whence he—and his art—had sprung. What resulted, however, was a most remarkable description of Jewish history (and presumably his place within it) and the impact of the arc of that history on Hebrew literature and Jewish storytelling. In telling his life's story he harked back nearly 2,000 years and said : “As a result of the historic catastrophe in which Titus of Rome destroyed Jerusalem and Israel was exiled from its land, I was born in one of the cities of the Exile. But always I regarded myself as one who was born in Jerusalem.”

Agnon went on to explain that as a descendant of the Levites, the Temple choristers, he felt the destruction of Jerusalem most profoundly:

In a dream, in a vision of the night, I saw myself standing with my brother Levites in the Holy Temple, singing with them the songs of David, king of Israel, melodies such as no ear has heard since the day our city was destroyed and its people went into exile. I suspect that the angels in charge of the Shrine of Music, fearful

lest I sing in wakefulness what I had sung in dream, made me forget by day what I had sung at night; for if my brethren, the sons of my people, were to hear, they would be unable to bear their grief over the happiness they have lost. To console me for having prevented me from singing with my mouth, they enable me to compose songs in writing.

If taken at face value (and so little in Agnon should be taken only at face value), he is declaring that his literary gift and artistic output are some forms of divine compensation and consolation for the tragedies of destruction and exile. Destined to be a singer of the Temple Psalms, but prevented from his destiny by the vicissitudes of history, he has been divinely tasked to write in prose what was formerly sung in praise.

In the Nobel speech as well as in a variety of other places in his writing—both in the guise of autobiography as well as outright fiction—he described that his very first composition came to him almost prophetically as a statement of poetic longing and lamentation for his beloved father, traveling on business to the regional fair, absent from the happy home in Buczacz in which young Shmuel Yosef Czaczkes (Agnon's birth name) was raised. This theme, that writing and storytelling become a balm for pain, runs throughout Agnon's work. One need not be steeped in the working of Jewish Midrash to understand that a little boy's longing for his father might also be read on the national plane of Israel's pining for its Father in heaven. This

type of multilayered writing (and reading) is at the core of Agnon's genius, and why a writer who—on the surface—is so steeped in the “old world” of eastern European Judaism, can be simultaneously read and understood as one of the greatest modernist authors. In almost every case, if reading any of the stories in his collected writings leads you to think Agnon has merely piously retold an old Hasidic tale, you are not fathoming what is written between the lines, nor are you hearing the ironic tones which accompany the work.

Perhaps no selection better demonstrates these themes than Agnon's 1954 short story *Forevermore*, among his most enigmatic works, and the object of continual fascination for critics. It contains a compelling “story within a story” as the hero's modern life in Jerusalem resonates with the ancient history that exercises a gravitational pull on the present. It is the story of a compulsive academic, searching for the “truth” that eludes him in his scholarly pursuits. Adiel Amzeh, that cloistered scholar, has been at work for 20 years attempting to unravel the secrets of an ancient city, now reduced to dust and ashes, and to uncover it he is willing to pay with his own life—a sacrifice he makes in the present in order to recover the past. *Forevermore* is an (unstable) allegory with meaning for today's readers and contemporary Jewish history, and part of that meaning is encased in the symbolism of books, writing, nature of the artist's calling of an author, and the relationship of all these to the “historic catastrophe,” and personal and national pain, alluded to in Stockholm in 1966.

Forevermore is a heroically tragic tale (at least it can support one such reading), and Amzeh's encounter with the lost text he seeks can be read as a metareflection on Agnon's view of books and reading, their power in our lives and the lives of nations and cultures, and their ability to harness their power to experience pain and draw consolation:

And when Adiel Amzeh read the story, he shed many tears. How great is the true writer, he thought, who does not abandon his work even when the sword of death hangs over his neck, who writes with his very blood, in his soul's own script, what his eyes have seen! ... Yet learning bestows a special blessing on those who are not put off easily. Yes, Adiel Amzeh would ask himself for what and for whom he was working. But Wisdom herself would take hold of him and whisper: "Sit, my love, sit and do not leave me." So he would sit and discover new things which had been unknown to all the learned men of the ages until he came and revealed them. And since there were many things and learning is endless and there is much to discover and investigate and understand, he did not put his work aside and did not leave his place and he remained there forevermore.

The contemporary encounter with Agnon's writing, its artistry, richness, complexity, and sophistication, still has the power to demonstrate to the reader that Agnon was indeed one of the "great,

true writers”—like that encountered so powerfully by Amzeh. I am often asked, usually by Israelis demonstrating their natural chauvinism for the most decorated Hebrew author, how anyone could possibly understand Agnon in translation. How could that Nobel committee have recognized his greatness without encountering him in the original? For readers unfamiliar with the complex weaving of Agnon’s texts with the master texts of biblical and rabbinic literature, there is no doubt that much is lost in translation (as it is for contemporary Hebrew readers ignorant of those Urtexts—a contingency which was all too rare in Agnon’s heyday, and one whose current ubiquity would have caused him alarm). But for those concerned with the great issues of Jewish life, living, and learning—even at a remove of a halfcentury and more, the encounter with Agnon’s fiction still provides a compelling treatment of those themes, done so through the distillation of millennia of Jewish scholarship and storytelling, recast into the mold of modern literature. “Sit, my love, sit and do not leave me,” those ancient texts call to us from between the lines and across the transformation they have undergone in Agnon’s writing.

Rabbi Jeffrey Saks is the founding director of the Academy for Torah Initiatives and Directions in Jerusalem. He translated S. Y. Agnon’s 1939 story «Twofold» into English, and lectures at the Agnon House in Jerusalem.

About the Project

In August, September, and October, 2016, the town of Buchach hosted a short-term literary residency as part of a larger project “Agnon: 50 Steps to Understand.” The program is an effort to commemorate the Nobel Prize award to Agnon 50 years ago, in 1966. The author was awarded for his texts, many of which are about Buchach. The most prominent text by Agnon related to Buchach is “A Guest for the Night” he wrote upon his visit to his native town in the interwar period.

The residence hosted Ukrainian authors Yevheniya Senik, Andriy Lyubka, and Sofia Andrukhovych. The main idea of the project was to give residents a chance to feel themselves as guests staying in Buchach, the same as Agnon did back in his time. They were supposed to describe their observations in their texts. With this residence, we intended to draw attention to Buchach as a native place of the Nobel Prize winner, as well as to the personality of Shmuel Yosef Agnon, and generally to the theme of small towns and their literary heritage. Therefore, we suggested residents read the translated text of novel “A Guest for the Night” and on their stay in Buchach recreate in their minds the Buchach as seen by Agnon and thousands of other inhabitants of the town in the last century interwar years.

The texts by residents were published on the web resources of the media partners: Zbruc, Chytomo, and The Ukrainians, as well as included in the essay collection.

“The Key in the Pocket” — now available in English and Hebrew — is a book of essays selected from the texts produced during the short-term literary residency organized by the Agnon Literary Center in Buchach in 2016. The project was supported by the Ukrainian-Jewish Encounter and Goethe-Institut Ukraine.

The publication and translation of “The Key in the Pocket” in English and Hebrew was financially supported by the Ukrainian-Jewish Encounter in 2018.

Where the does the Little Goat Lead?

Yevheniya Senik

a philologist, a writer, independent researcher in Jewish studies

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk

Edited by Peter Bejger

It was already three in the morning, and we were still debating furiously. We could not agree on whether God exists. He always started this conversation when he wanted to annoy me. “How can you say there is no God?” I would almost scream. “I just want to tell you that neither you nor I can prove His existence. Even if God exists, our minds can never comprehend Him, so what is the sense in even thinking about this?” “I don’t have to prove that God exists. I know that He does!” “In that case, I can say that I know that He does not exist. This conversation makes no sense; all your arguments do not convince me.” Sometimes he deliberately drove me into a rage with such words. But this time the discussion came about for another reason. We fell silent for a minute; I was the first to stop replying because I truly understood the futility of this argument. After a pause, we began to recall how our conversation had begun. That’s how far—to God Himself—an ordinary goat led us.

My Swiss friend was supposed to fly out of Ukraine. We had to be at the airport at five in the morning, so there was no point in going to sleep. That evening I had brought to his hotel room a French translation of Agnon’s “Tale of the Goat,” which I had found earlier. I didn’t want him to sit around being bored in the half-empty and sleepy Lviv Airport. And at midnight I took the two pages folded in half and asked that we read it together. I loved this short story, and from time to time I would read it in many different languages, but I had never read it in French. Besides, I wanted to discuss the symbolism and imagery of this work for myself before my friend left Lviv for Switzerland and I—for Buchach. I accompanied him to the

airport and placed the short story folded in four in his knapsack. I wanted him to read it again, when he was above the Earth. Hoping that he would remember Agnon and his little goat for a long time.

How did I find out about that goat? Who brought her into my life? Here, I have to go far back and be transported from an August morning to a December evening. During those evenings I was reading Martin Buber's novel *Gog and Magog*, when I received the news that Professor Yohanan Petrovsky-Shtern of Chicago was coming to Lviv again. He was supposed to teach a course on Jewish history at the [Ukrainian] Catholic University. The lectures were not closed, and even people who were not students registered at this institution could attend. Reading Buber, I had a lot of questions, so I didn't hesitate to get answers to them. That winter a lot of snow had fallen, but it didn't prevent people from attending the lectures at a rather late hour. I already knew this lecturer, so I didn't begrudge either time after my workday or energy to come and learn a bit more Jewish wisdom.

We sat in a small auditorium, where, even though nearly all the seats were occupied, I couldn't help thinking that these lectures could be heard in a big lecture hall filled with many listeners. Nevertheless, such indifference to knowledge no longer surprised me. It was impossible to understand that few Lvivites had ever heard the name Martin Buber, despite the fact that Buber had spent his childhood and youth in Lviv. But for now, let's leave Martin Buber and return to that cold winter evening, to the small auditorium on Kozelnytska Street.

Yohanan Petrovsky-Shtern lectured so passionately that we didn't notice the time passing. From sad stories he moved on to funny jokes, cautionary parables, and Ahadim accounts. The semester was ending, and the course as well. At the end of the last class Petrovsky-Shtern mentioned Agnon. "Has anyone ever read Agnon?" he asked. We lowered our heads and stared at our syllabuses. A lot of us had university degrees, were fluent in several foreign languages, but none of us had ever heard of Agnon. "He was born in Buchach and was a Nobel Prize winner. When you get a chance, read his works. I would like to recount one of his short stories, "Tale of the Goat." Quickly I noted down the name of this Nobel laureate that I had not heard of until this moment, underlining Buchach in my notebook. Then we became captivated by the tale of the goat. We followed her through fields and a cave, came out onto hills to a river. We followed the story carefully, which at first glance seemed to be so simple that it probably made the ending impressive. Yohanan Petrovsky-Shtern finished recounting the story and fell silent. For some time, we too sat silently, stunned. The very next day I found "Tale of the Goat" and read it again. Even from this short tale I realized why Agnon had been awarded the Nobel Prize. Moreover, this story provided me with almost a year's worth of reflections. I reread it in various languages but didn't read anything else that Agnon had written. At the time I was too enthralled by the philosophical works of Martin Buber. I tried to research his biography in order to locate the building where he had lived in Lviv. And in looking for information about Buber, I encountered Agnon once again, for he had also written about Martin Buber.

For a long time yet I walked up and down twisted paths, studied the Yiddish language and ancient Hebrew, read ancient texts, and continued to study history. Then one day I packed a suitcase and headed to Buchach. During the bus ride I listened to “If I Forget You, O Jerusalem,” Psalm 121, and fragments of the Song of Songs set to contemporary music and sung in biblical Hebrew. I had the feeling that I was going not to Buchach but on a pilgrimage to the Land of the Israelites. I wanted to see for myself Buchach’s Great Synagogue, which is mentioned in Agnon’s Prayer Book of My Childhood. But once I arrived, I didn’t find either the Great Synagogue or the Beit Midrash or a single Jewish native. I got a room in a hotel outside the city. On the table in the hotel room Agnon’s novel *A Guest for the Night* was waiting for me, as though the writer was undertaking to bring me through time and tell me himself about the city, about his Buchach. I put aside the novel for a time, took the Tehillim [Psalms], and left the hotel. It was as if my legs alone brought me to the Castle Fortress. I sat on a hill, opened the book, and read out loud, syllable by syllable, Psalm 121 in the original, since this was Saturday. Tearing my eyes from the text, all around I saw those hills, the river, and the small woods that had opened up before the son of the old Jew who went after the little goat. Had she not led me as well here, where the “land flows with milk and honey”?

Gazing at the beauty of nature, I thought about my Swiss friend and considered that God is probably happy when His creations argue, seeking to understand and learn about Him better. It occurred to me that God is right where people are arguing about Him, where they

have not forgotten about Him. I also thought about Agnon, who, practically in every work of his, yearned for the tradition that is being lost to and forgotten by the new, young generation. About the degree to which he himself was enrooted in the Jewish tradition, how deeply he believed in God and loved Him. Perhaps this was a kind of answer to the question of why so few Ukrainians know and read Agnon's works. After all, his texts feature several layers; one has to unravel them and not get tired of selecting the keys. But our world is changing too quickly, and here we come to "What is the point of thinking about all this?" Thus, everyone kills his own goat, each remaining in his own exile.

Y e v h e n i y a S e n i k

A Key in a Coat,

or Notes in the Margins of Agnon's "A Guest for the Night"

Andriy Lyubka

a novelist, poet, translator, essayist

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk

Edited by Peter Bejger

“Szibucz!” announces the controller at the railway station, and the plot of the novel *A Guest for the Night*, by Nobel laureate Shmuel Yosef Agnon begins from that moment. The book also ends with the departure from this city (the writer’s native city of Buchach).

When I posted a photograph of Agnon’s book on Facebook, right away several people wrote discouraging commentaries, saying that in Israel the writer’s books are considered tedious and sprawling. Someone else said that it is absolutely impossible to read this book; after all, even Mariana Maksymiak, the program coordinator of the Agnon Literary Center, admitted that it took her half a year to read this novel. But I—a persistent and focused reader (at one time even reading to the end of *The Museum of Abandoned Secrets!*)¹—mastered *A Guest for the Night*.

It is truly worth reading Agnon by employing a certain conceptual instrumentation, by unpacking his text into separate stories, as we do when we analyze sacred texts. It is for good reason that the central point of the novel is not the city and not the hotel, in which the guest stays for a long time, and not even the lyrical hero himself, but the Beit Midrash, a place near the synagogue where the local Jews used to gather to read and interpret the Torah.

Sages, preachers, and spiritual mentors deliver speeches there; there a person can read spiritual books in peace and quiet; there you can pray together and have discussions. To put it more simply, when we read the Bible, we also interpret the parable about the fishes [and loaves] not literally but as a metaphor. The same way that the Jews in the Beit Midrash read their Torah, searching it for subtexts that can offer tips for a righteous life.

¹ A novel by Ukrainian contemporary writer Oksana Zabuzhko.

So, the parable-like nature of the story in Agnon's novel is key. Let us say the author describes the situation where the lyrical hero is honored by being given the key to the Beit Midrash. Shortly afterwards the key vanishes, and a new one has to be ordered from a locksmith. It would seem that this is a story of how the bungling hero lost a key then rushed out to make a new one. If we read this fragment through the appropriate optics, we will sense how big a milestone this little story is for the text. With the new key, a certain turning-point takes place in the plot, the hero fills the Beit Midrash with heat (he lights the stove), then with life (local Jews from the bazaar come to the warmth, they sit themselves down, and then begin to read the Torah also, returning to the spiritual). This is precisely the kind of "key" that we need, in order to understand the writer's messages.

Here's another example. The first autumnal chills arrive, so the hero orders himself a new coat. Everyone needs warm clothing, but for the novel it has another sense. The new vestment changes the hero himself, gradually altering the attitude of the local Buchach inhabitants toward him. This external metamorphosis leads to an entire range of other, internal, ones, when the lyrical hero finds the strength (and need) in himself to do good, to bring impoverished Jews back to the faith, to stand firm in the face of the dramas in his own life (a ruined building in Israel, estrangement from his family), the wisdom of the Holy Book.

The wife of the shopkeeper, from whom the hero buys the fabric for a coat, offers to bring it to the tailor, but hears this: "What's the difference when I wear my coat: before it's sewn or after?" In our time this would be called trolling on the 80th level, but in the Thirties this kind of remark sounded like a mark of wisdom.

The impression is even created that Agnon burdened the text with similar sophisms, because when you first encounter this kind of dialogue or narrative technique, it's interesting; the second time around, you see that the author has thoroughly mastered this device; and the three hundredth time around, you feel like yawning and shutting the book. "The postman came and brought me a letter. For us the letter is the main thing and the bearer is secondary, but for him the letter is secondary, and he is the main thing, as were it not for him Szibucz would be cut off from the world and no one would know anything of it beyond its bounds." This sounds witty, but the author clearly went overboard with these kinds of witticisms.

In short, not everyone can plow through a novel of 730 pages divided into 80 chapters, but the person who manages this feat will ask himself a logical question. Why was Agnon awarded the Nobel Prize? I think, in addition to political motives (writing in Hebrew and the first Nobel Prize awarded to an Israeli writer), there was another reason: the author's provincialism, the provincialism of his writing. In the good sense of these words, because the point is that Agnon was describing a tiny, closed world of Jews living somewhere in a remote small town in Eastern Europe.

He wrote of it before the war, but the Nobel Committee noticed his texts later, once there were no Jews left not only in the literary Szibucz but in the real Buchach. Perhaps the bored Jews of Buchach had talked liked this with each other and conversed in high-flown and sparkling sophisms. At least that is how Agnon portrayed them, and that's how they'll remain in our memory.

Sly as a Writer

Sofia Andrukhovych

a writer, translator, columnist

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk

Edited by Peter Bejger

Recently a reply arrived from a certain energetic person, whose activities are connected with promoting literature and art among the masses. “You writers are very sly,” this person wrote. These words took me by surprise. They astonished me. They forced me to look at myself and at writers from a new perspective. All writers, it turns out, are sly. They seek advantage, engage in complex, multilayered, trivial affairs in order to obtain some mercantile benefit for themselves. I had never looked at writers that way.

But this idea appealed to me. A person that travels through landscapes of symbols and senses, paves his/her path with stones of words, bumping into the unconscious, can be agile and resourceful as an animal. Sly as a vixen. She feels the wind with her tail, absorbs the darkness by strands of fur, reads the humidity of swamps with her nostrils, and on the snow, on pine needles or on last year’s leaves she traces a confusion of tracks, the patterns of tracks. In her imagination she creates her own history, the history of many vixens, mosses, pine needles, and snow; the environment in which they live and find their sustenance, the history of their food, the scent of blood, the trembling of the jugular vein a minute before it bursts.

Confusion is apparent only at first glance. Patterns is a more accurate word. Patterns that have an internal logic and system. They emerge one from the other, branch out and become rings, they go around or outside, deep inside; they expand, swell; they capture new spaces, plots, and characters.

This narrative method is germane to Jewish stories, Hasidic parables and tales. Each plot, every statement, each word and every letter has a multitude of meanings. They are crystals with mirror planes, multidimensional lenses in which light is refracted, reducing an image then increasing it, distancing it then bringing it closer, transforming it into something completely different (thereby underlining that all this is one and the same thing). Some of these meanings you can arrive at with your own mind or sense of smell, but most of them can be revealed only with time, in the course of relentless delving into sacred books, in laborious work on scrolls, and in the humble study of the wisdom of righteous men. This narrative method does not elevate the serious over the funny, the great over the petty, the important over something that is not worthy of attention. For absolutely everything is worthy of attention; that is why stories about the travails of the great martyrs are transformed easily into jokes, dramatic accounts of fidelity and unrealized love—into frivolous stories about adultery; descriptions of the grains of sand around Jerusalem turn out to be no less ponderable than a description of the persecutions and sufferings of the Jewish people.

Inasmuch as religious laws always forbade the Jews to depict God, the walls of many temples and matsevahs on graves are braided with patterns: “From above, in the sky, the stars scatter with the inflorescence of flowers. A bird plucks a fish from a millpond. On the ground a vixen carries a small bird in its jaws. A bear, greedy for honey, climbs a tree. In their beaks, birds clench creeping reptiles. Figures that fly and run are in fact people. Through the masks of birds and beasts they gaze with human eyes.”

Shmuel Yosef Agnon is not only a vixen. He learned how to tell stories by donning the masks of various animals and sages and looking through openings with his own eyes. One of his main themes is the theme of the lost Jewish world of small towns in the eastern part of Europe. He recounted this history like an artist would paint the arches and bimah of a synagogue. In his tales, gossipy widows go from arguments to tender embraces; a city tailor continues to pass himself off as a big name from the capital; crooks pretending to be saints appear and drive honest girls to madness, they dupe their naïve, old parents; and families gather invariably at the table on the Sabbath, although young people do this increasingly unwillingly; winds blow through porous, squalid walls; unpatched roads glisten with puddles, gray fields languish; dreams imperceptibly become reality, reality suddenly dissolves like a piece of ice, and turns out to be someone's fantasy or the author's musings, or a joke told by a postal worker. And each of these fantasies breaks apart into several succeeding ones, until the narrator comes out onto a broader road, until his eyes see light and it becomes transparent, like a just-cleaned window pane becomes transparent. Through this windowpane you can gaze at the same streets, like in the past, and the same puddles.

And in these puddles, if you are attentive and relaxed, you will be able to capture the reflections of birds with reptiles in their beaks, and a deer that dashes straight into a hunter's embrace and that of a smiling lion. And even a vixen with an intelligent look, with the sly eyes of a writer.

העיירות הקטנות במסזרח אירופה. הוא היה מספר את הסיפור הזה בדומה לעבודת הצייר המעטר את הקמרון והבימה של בית הכנסת: בסיפורי האלמנות הרכילאיות עוברות מהמריבות אל החיבוקים, החייט העירוני ממשיך להתחזות לאיש שם מעיר הבימה, מופיעים הנוכלים שמעמידים פני צדיקים, מבלבלות את הבנות ההגונות ומרמים את הוריהן הזקנים והתמימים, והמשפחות מתאספות בקביעות סביב השולחן בשבת, אף על פי שהצעירים עושים זאת יותר ויותר באי-רצון, הרוחות מנשבות מבעד לקירות החרורים העלובים, הדרכים שלא תוקנו נוצצים בשלוליות, משמימים השדות האפורים, החלומות באין מרגיש למציאות, המציאות פתאום נמסה, כמו חתיכת קרח ומתגלה כפרי דמיונו של מישהו או כהרהוריו של המחבר או כבדיחה שסיפר עובד בית הדואר – וכל אחד מהדמיונות האלה מתפרק לכמה דמיונות נוספים עד אשר המספר חוזר ויוצא לדרך המלך עד שהמראה עיניו יצטלל וייעשה שקוף, כמוהו כשמשת החלון שזה עתה שטפוח. מבעד לשמשה הזאת ניתן לראות את אותם הרחובות שהיו פעם ואת אותן השלוליות.

והנה בשלוליות האלו, אם תהיו קשובים ושלווים, תוכלו לגלות את בבואת הציפורים עם הזחלים במקוריהן והאייל.

ספור. כמוהם כגביש בעל פאות משקפות, עדשות רבות מימדים שבהן משתבר האור, פעם הן מקטינות את תהמונה, פעם הן מגדילות אותה, פעם מרחיקות פעם מקרבות ולפעמים הופכות אותה למשהו שונה לגמרי (כשהן מדגישות תוך לדי כך שהכול אותו דבר). לאחדות מבין המשמעויות האלו אתה יכול להגיע בשכלך או בחוש הריח שלך, אבל רובם יכולים להתגלות רק עם הזמן, במהלך ההתעמקות ובלתי-נלאית אל תוך ספרי הקודש, בעבודה שקדנית על המגילות ובלמוד בהכנעה את חכמתם הצדיקים. שיטת הסיפור הזאת לא מעלה את הדברים הרציניים מעל המצחיקים, את הדברים הגדולים מעל הקטנים, את החשובים מעל הבטלים שאינם שווים תשומת לב. כי הכול שווה תשומת לב, על כן תולדות ייסוריהם של מקדשי השם הופכים בקלות לבדיחות, הסיפורים הדרמטיים על האמונים והאהבה הנכזבת – לסיפורי ניאוף קלי דעת, תיאור גרגרי החול במדבר סביב ירושלים מתגלים כחשובים לא פחות, מאשר סיפור רדיפותיו וייסוריו של העם היהודי.

מאחר שחוקי הדת תמיד אסרו על היהודים לצייר את אלוהים, קירותיהם של בתים רבים והמצבות על הקברים מכוסים במקלעת עיטורים: 'ממעל, בשמיים, כמו תפרחות הפרחים, פזרים הכוכבים. הציפור שולה דג מהנהר. על פני האדמה השועל נושא ציפור בשיניו. דוב חומד דבש מטפס על העץ. הציפורים מהדקים במקוריהם את הזחלים המתעקלים. כל הבריות העפות והרצות הן לאמתו של דבר בני אדם. מבעד למסיכות החיות והעופות הם מביטים בעיניים אנושיות.'

שמואל יוסף עגנון אינו רק שועל. הוא למד לספר סיפורים תוך הרכבת מסיכותיהם של בעלי חיים למיניהן והחכמים, כשהוא מביט מבעד לחורים בעיני עצמו. אחד הנושאים העיקריים שלו – נושא העולם היהודי האבוד של

לפתע-פתאום התקבלה התשובה מאיש מסוים רב פעלים שעיסוקו קשור לקידום הספרות והאמנות אל תוך הקהל הרחב. 'אתם, הסופרים, ערמומיים מאוד,' כתב האיש. דבריו הפתיעו אותי מאוד. הפליאו. הניעו להביט אל עצמי ואל הסופרים בזווית ראייה חדשה. מסבר שכל הסופרים ערמומיים. מחפשים תועלת אישית, עושים קומבינות מורכבות רבות שלבים וקטניות, כדי לקבל להרוויח איזו טובת הנאה פרטית. מעלם לא ראיתי כך את הסופרים כך.

אבל הרעיון הזה מצא חן בעיניי. האדם שמסייר במרחבי הסמלים והמשמעויות, מפלס את דרכו באבני מילים, חודר אל תת המודע, יכול להיות זריז ורב תושייה, כמו חיה. ערמומי, כמו שועל. הוא חש את הרוח בזנבו, סופג את החושך בפרוותו, קורא בנחיריו את לחות הביצות – ומתווה בשלג, על המחטים הנשרים או על עלוות אשתקד את מקלעת העקבות, עיטורי העקבות. אורג את תולדותיו האישיות – ובו בזמן גם תולדותיהם של שועלים רבים, תולדות האזובים, המחטים והשלג, הסביבה שבה הם חיים ומוצאים את מזונם, את תולדות מחייתם, הריח והדם, רטט ורידי הצוואר רגע לפני קריאתם.

מקלעת סבוכה נראית כזאת רק לכאורה. המילה עיטורים קולעת יותר. עיטורים בעלי היגיון פנימי ומערכת מסודרת. נוצרים אלה מאלה, מסתעפים ומתעגלים, מובילים מסביב או החוצה, פנימה, לעומק, גדלים, מתנפחים, תופסים עוד ועוד מרחבים, עלילות ודמויות.

המתכונת הזאת של הסיפור אופייני לסיפורים יהודיים, אגדות ומשלים חסידיים. לכל עלילה, כלל טענה חדשה, לכל מילה ולכל אות יש משמעויות לאין

ערמומי, כמו סופר

סופיה אנדרוקוביץ'

סופרת. מתרגמת פובליציסטית

תרגום לעברית – אנטון פפרני

עריכה לשונית – יואב איתמר

אנדררײ ליובקה

המילים האלו, כי מדובר על כך שעגנון תיאר את עולמם הקטן, הסגור והמסוגר, של היהודים שחיים בעיירה השכוחה אי-שם במזרח אירופה.

תיאור זה לפני המלחמה, ואילו ועידת נובל ציין את הטקסטים מאוחר יותר – כאשר לא נשאר עוד יהודים לא רק בשיבוש הספרותית, אלא גם בבוצ'אץ' – האמיתית. אולי היהודים האביונים בבוצ'אץ' אכן דיברו ביניהם כך – באמרות הכנף ובסופיזמים מבריקים. לפחות כך תיאר עגנון – וכאלה הם נשאר בזיכרוננו.

בתוך עצמו את הכוח (והצורך) לעשות מעשים טובים, להחזיר את היהודים הדלפונים אל האמונה, להחזיק מעמד בתגובה לדרמות בחיי עצמו (בית הרוס בישראל, פרידה ממשפחתו) בזכות חכמתו של ספר הספרים הקדוש.

אשתו של החנווני שממנו הגיבור קנה אריג למעיל, מציעה לו לקחת אותו לחייט במו ידיה, אך שומעת תשוב כדלקמן: 'מה זה משנה, מתי אלבש את מעילי – לפני תפירתו או אחריה?' בימינו אנו היינו קוראים לזה טרולינג ברמה השמונים, אבל בשנות השלושים משפט כזה היה נשמע כסממן לחכמה.

נוצר אפילו הרושם שבסופיזמים כאלה עגנון הכביד את הטקסט יתר על המידה, הרי כשנתקלים בדיאלוג כזה או במתכונת כזאת של הסיפור, זה מעניין, בפעם השנייה – משתכנעים שנמחבר השתלט על התחבולה הספרותית הזאת בצורה מושלמת, ובפעם השלוש מאות – רוצים לפהק ולסגור את הספר. 'בא הדוור והביא לי מכתב. בעיני המכתב הוא העיקר, והמביא אותו הוא דבר משני, אבל בעיני הדוור המכתב הוא דבר משני, כי אלמלא הוא, שיבוש הייתה מנותקת מכל העולם, ואיש לא היה יודע מה מתרחש מחוצה לה.' נשמע שנון, אבל בשנינויות כאלו המחבר הגדיש את הסאה.

בקיצור נמרץ, לא כל אחד יוכל לעכל את כל 730 עמודי הרומן ב-80 פרקים, אבל נע שהתגבר על הדרך הזאת, יציב לפני עצמו שאלה הגיונית: על מה בעצם העניקו את פרס נובל לעגנון? נראה שנוסף על המוטיבים הפוליטיים (כתיבה בעברית ופרס הנובל הראשון לסופר ישראלי) היתה סיבה נוספת. הפרובינציאליות של המחבר והפרובינציאליות של כתיבתו. במובן הטוב של

שם נושאים את הרצאותיהם החכמים, הדרשנים והמורים הרוחניים, שם האדם יכול לקרוא את ספרי הקודש בשקט ובשלווה, שם אפשר להתפלל בצוותא ולהתפלמס. במילים הפשוטות, בקוראנו בכתבי הקודש איננו מפרשים את פרשת שבירת הרעב בכמה דגים לפי הפשט, כי אם לפי הדרש כמטפורה. בדיוק באותה מידה, במהלך הקריאה בתורה היהודים היו מחפשים בה את התכנים הנסתרים שיכולים לתת הנחיות לחיי הצדק.

על כן, היותו של הסיפור משל הוא מרכיב המפתח להבנת הרומן של עגנון. נניח, המחבר מתאר את הסיטואציה שבה מזכים את הגיבור הלירי בכבוד להחזיק (לשמור) את המפתח לבית המדרש. אך לא עובר זמן רב, והמפתח נעלם איפשהו, והוא נאלץ להזמין אצל המסגר את המפתח החדש. לכאורה, זה סיפור על הגיבור-הרשולן שאיבד את המפתח, ואחר כך הבחין במחדלו ושכפל אותו לעצמו. ואילו נקרא את הקטע דרך העדשה הנאותה, אנחנו נרגיש כמה הפרשה הקטנה הזאת היא אבן-דרך לכל הטקסט. עם המפתח החדש מתרחש שבר מסוים בעלילה, הגיבור ממלא את בית הכנסת בחום (מסיק תנור), ולכן גם בחיים (אל החום באים מהשוק היהודים המקומיים, לאחר מכן הם מתיישבים ומתחילים לקרוא להם בתורה, בשובם אל העניין הרוחני). גם אנחנו דווקא זקוקים למפתח כזה, כדי להבין נכון את מסריו של הסופר.

והנה דוגמה אחרת: מתחילים ימי הקור הראשונים של הסתיו, ועל כן הגיבור מזמין לעצמו מעיל חדש. כל אחד זקוק לבגד חם, אבל בשביל הרומן יש לו משמעות נוספת: המעטה חדש משנה גם את הגיבור עצמו, כשהוא משנה בהדרגה את יחסו לאוכלוסייה המקומית של בוצ'איץ'. מהתמורה החיצונית הזאת מתחילה שורה שלמה של התמורות האחרות, הפנימיות, כאשר הגיבור מוצא

שיבוש!'¹ מכריז הכרטיסן בתחנת הרכבת, ומרגע זה מתחילה עלילתו של' הרומן 'אורח נטה ללון' פרי עטו של חתן פרס נובל לספרות שמואל יוסף עגנון. ביציאה מהעיר הזאת (והכוונה לבוצא'ץ צור מחצבתו של הסופר) מסתיים הספר.

כאשר העליתי בפייסבוק את תמונות ספרו של עגנון, כמה אנשים כתבו בו-זמנית תגובות מתסכלות, כאמור בישראל כתביו של הסופר נחשבים למשעממים וארוכים יתר על המידה, מישהו אחר העיר שאי-אפשר לקרוא את הספר הזה כלל ועיקר, בעצם רכזת הפרויקטים במרכז הספרותי של עגנון מריאנה מקסימיאק הודתה שקראה את הרומן הזה במשך זמן רב, ואילו אני – קורא תכליתי וחרוץ, בזמנו אפילו קראתי עד הסוף את 'מוזיאון הסודות העזובים'¹, ועל כן התגברתי גם על 'אורח נטה ללון'.

האמת היא שכדאי לקרוא את עגנון תוך כדי שימוש במצאי מושגים מסוים, כשמחלקים את הטקסטים שלו לעלילות נפרדות, כפי שאנו עושים כשמנתחים את הטקסטים הסקרליים. לא בכדי הנקודה המרכזית ברומן אינה העיר ואף לא בית המלון שבו האורח מתאכסן במשך זמן רב, ואפילו לא הגיבור הלירי עצמו, אלא בית המדרש – המקום לצד הבית שהיהודים המקומיים היו מתאספים בו כדי לקרוא בתורה ולפרש אותה.

¹ רומן של אוקסנה זבז'וקו, סופרת ומשוררת אוקראינית בת זמננו.

מפתח במעיל,

או היערות בשולי 'אורח נטה ללון' מאת ש"י עגנון

אנדריי ליובקה

רומניסט, משורר, מתרגם, מסאי

תרגום לעברית – אנטון פפרני

עריכה לשונית – יואב איתמר

מכירים וקוראים את עגנון. הרי כל הטקסטים שלו הם בעלי מספר רבדים, צריך לפענח אותם ולהתאים להם מפתחות ללא לאות. אבל עולמנו משתנה מהר מדי, ולכן אנו מגיעים ליד 'מה הטעם בכלל לחשוב על זה?' לכן כל אחד הורג את עז שלו, כשכל אחד נשאר בגלות שלו.

עוד זמן רב הלכתי בעקלתון, למדתי יידיש ועברית, קראתי טקסטים עתיקים והמשכתי ללמוד היסטוריה. ואחר כך, ארזתי יום אחד מזוודה ונסעתי לבוצ'אץ'. לאורך כל הדרך האזנתי ל"אם אשכחך ירושלים, תהילים קכ"ב וקטעים מתוך שיר השירים שהולחנו בלחנים מודרניים ובוצעו בעברית מקראית. הייתה לי הרגשה שאני אפילו לא נוסעת ללבוב, אלא מתכוונת לעלות לרגל לארץ ישראל. רציתי לראות במו עיניי את בית הכנסת בבוצ'אץ' המוזכר ב'סיפור נאה של סידור תפילת' של עגנון. אך לאחר שהגעתי, לא מצאתי לא את בית הכנסת הגדול, לא את בית המדרש ואף לא יהודי אחד ויחיד יליד העיר. התאכסנתי בבית המלון מחוץ לעיר. על השולחן בחדר בית המלון שלי חיכה לי רומן 'האורח נטה ללון' של עגנון, כאילו הסיפר נחלץ להעביר אותי דרך הזמן ולספר לי בעצמו על העיר, על בוצ'אץ' שלו. הנחתי לזמן-מה את הרומן בצד, לקחתי ספר תהילים ויצאתי מבית המלון. הרגליים כאילו הביאות אותי בעצמם לטירת פיזדאמורצ'וק. ישבתי על הגבעה, פתחתי את הספר וקראתי בקול, אף כי הברה-הברה, אבל במקור את פרק קכ"א, הרי הייתה שבת. התקתי את עיניי מהטקסט וראיתי מסביב את הגבעות, הנהר והיער שהתגלו לבנו של היהודי הזקן שהלך בעקבות העז. הייתכן 'שגם אותי הנה, אל 'ארץ זבת חלב ודבש.

בעודי זנה עיניי ביפי הטבע, נזכרתי בידידי השוויצרי וחשבתי שמן הסתם אלוהים שחמך מאוד כשבריותיו מתווכחים תוך שהם שואפים להבין אותו טוב יותר ולהכירו. חשבתי שאלוהים נמצא דווקא במקום שבו אנשים מתווכחים אודותיו, איפה שלא שכחו אותו. הרהרתי גם על עגנון שכמעט בכל יצירתו ערג למסורת שהולכת ונעלמת מן העולם והדור הצעיר שוכח אותי יותר ויותר. על המידה שבה הוא היה מושרש במסורת ישראל, האמין באלוהים אמונה עמוקה ואהב אותו. מן הסתם זה היה כמין תשובה לשאלה מדוע אוקראינים כל מעטים

יוחנן פטרובסקי-שטרן היה קורא את הרצאותיו בהתלהבות כזאת, שאפילו לא היינו שמעים לב כיצד חולף הזמן. מהסיפורים העגומים הוא היה עובר לבדיחות עליזות, סיפורי אגדה ומשלים מאלפים. הסמסטר היה לקראת סיומו וגם סדרת הרצאות הייתה מגיעה לסופה. בסוף הרצאה האחרונה פטרובסקי-שטרן הזכיר את עגנון. 'מישהו מכם כבר קרא את עגנון?' הוא שאל. השפלנו את ראשינו ונעצנו מבט במחברות שלנו. רבים מאיתנו כבר היו בעלי תארים אקדמיים גבוהים, עשו דוקטורט, שלטו בכמה שפות זרות, אבל אף אחד מאיתנו מעולם לא שמע דבר וחצי דבר על עגנון. 'הוא נולד בבוצ'אץ' והיה חתן פרס נובל. בהזדמנות, קראו את כתביו. ואילו אני רוצה לספר לכם את אחד הסיפורים שהוא רשם (כך במקור) בשם 'העז'. מיהרתי לרשום את שמו של חתן פרס נובל שעד אז לא היה מוכר לי, תוך שאני מדגישה במחברתי את בוצ'אץ'. אבל בהמשך, הסיפור על העז ריתק את כולנו. הלכנו בעקבותיה דרך השדות והמערה, יצאנו על הגבעות אל הנהר. התחקינו בתשומת לב אחרי התוכן שלכאורה נראה כל כך פשוט, דבר שמן הסתם הפך את הסיום למרשים עד כדי כך. יוחנן פטרובסקי-שטרן סיים את סיפורו והשתתק. גם אנחנו ישבנו משך זמן-מה בשתיקה המומה. וכבר למחרת מצאתי את "העז" וקראתי אותה בפעם נוספת. אפילו על-פי הסיפור הקצר הבנתי על מה קיבל עגנון את פרס נובל. יתרה מזו, הסיפור הזה הספיק לי לשעה שלמה של הרהורים, חזרתי וקראתי אותו בשפות שונות, אך לא קראתי עוד דבר מכל מה שכתב עגנון. בימים ההם הייתי שקועה מדי בכתביו הפילוסופיים של מרטין בובר. השתדלתי תהתחקות אחרי הביוגרפיה שלו, על מנת לגלות את הבית שבו הוא התגורר בלבוב. ותוך כדי חיפוש אחרי הנתונים על אודות מרטין בובר, שוב נתקלתי בעגנון, הרי בין היתר, הוא כתב גם על מרטין בובר.

הציוניות של היצרה הזאת בפעם נוספת לפני שידידי יצא מלבוב לשווייץ, ואני לא בבוצ'אץ'. ליוויתי אותו לנמל התעופה והנחתי את הסיפור המקופל לארבע בתרמילו. רציתי שהוא יקרא אותו עוד הפעם כשיעבור מעל פני הארץ. קיוויתי שהוא יזכור עוד זמן רב את עגנון והעז שלו.

אז מאין בכלל נודע לי על העז הזאת? מי הביא אותה לחיי? כאן עליי להתחיל מרחוק ולעבור מהבוקר באוגוסט לערב בדצמבר. בערבי הימים ההם שקעתי בקריאה ברומן 'גוג ומגוג' מאת מרטין בובר, ואז הגיעה עליי הבשורה שהפרופסור יוחנן פטרובסקי-שטרן שוב מגיע משיקגו ללבוב. הוא היה אמרו לתת סדרה של הרצאות בתולדות העם היהודי באוניברסיטה הקתולית. ההרצאות האלו לא היו סגורות, והיה מותר לשמוע אותן אפילו לאלה שלא היו סטודנטים במוסד ההשכלה הזה. תוך כדי קריאה בכתבי בובר הצטברו אצלי שאלות לרוב, ולכן לא בוששתי לזכות בהזדמנות לקבל את התשובות אליהן. בחורף ההוא ירד שלג בשפע, אבל הוא לא הפריע להראות בשעה מאוחרת למדי. כבר הכרתי את המרצה הזה, לכן לא היה לי חבל לבזבז לא את הזמן לאחר סיום יום העבודה ואף לא את הכוח כדי להגיע וללמוד עוד קצת מחכמת היהודים.

ישבנו באולם קטן, ואף על פי שכמעט כל המושבים היו תפוסים, חשבתי שההרצאות האלו היו יכולות להישמע באולם הרצאות גדול מול קהל רב. בעצם האדישות הזאת לידיע כבר לא הפתיעה אותי. לא עולה על הדעת להבין שרק בני לבוב מעטים שמעו את שמו של מרטין בובר, אף על פי שבובר בילה את שנות ילדותו ונעוריו דווקא בלבוב. אבל נניח בינתיים למרטין בובר ונחזור לערב הקר ההוא בחורף ולאולם הרצאות קטן ברחוב קוזלניצקה.

השעה הייתה כבר למעלה משתיים בלילה, אך הוויכוח הסוער שהתגלע בינינו טרם שכך. לא יכולנו להגיע לידי הסכמה בשאלת קיומו של האל: האם הוא קיים או לא? הוא תמיד היה יוזם את ויכוח הזה כשרצה להרגיז אותי. "איך אתה יכול לומר שאין אלוהים?" כמעט פרצתי בצעקה.

"אני רוצה רק להביא לידיעתך שלא את ולא אני לא נוכל להוכיח את קיומו. אפילו אם אלוהים קיים, מוחנו לא יוכל להשיג אותו, ועל כן מה הטעם בכלל לחשוב על זה?"

"אני לא צריכה להוכיח שיש אלוהים. אני יודעת שהוא קיים!"

"אם כן אני יכול לומר: אני יודע שאיננו. כל השיחה הזאת חסרת שחר, כל הנימוקים שלך דלים מלשכנע אותי."

לפעמים הוא היה מוציא אותי מדעתי בכוונה בטענות כאלו. אבל הפעם הויכוח פרץ מסיבה אחרת. השתתקנו לכמה רגעים, הפסקתי ראשונה לענות לו, כי באמת הבנתי כמה חסר שחר כל הויכוח הזה. לאחר ששתקנו שעה קלה, התחלנו להיזכר ממה התחילה השיחה בינינו. כל כך רחוק, אל אלוהים עצמו, הובילה אותנו העז.

ידידי השווייצרי היחה אמור כבר לטוס מאוקראינה, עליו היה להתייצב בנמל התעופה בשעה חמש בבוקר, ולכן לא היה טעם ללכת לישון. בערב הבאתי לו לחדרו בבית המלון את הסיפור 'העז' מאת ש"י עגנון בתרגום צרפתי שמצאתי מראש. לא רציתי שהוא ישתעמם בנמל התעופה הריק למחצה והישנוני של לבוב. אבל כבר בחצות הוצאתי שני דפים מקופלים לשניים וביקשתי לקרוא ביחד. אהבתי את הסיפור הזה והייתי חוזרת לקרוא בו בשפות שונות לרוב, אומנם עדיין לא קראתי אותו בצרפתית. בין הייתר, רציתי לחזור לעצמי על הסימבוליות

לאן מובילה העז?

יבהניה סניק

סופרת, חוקרת עצמאית בתחום מדעי

תרגום לעברית – אנטון פפרני

עריכה לשונית – יואב איתמר

במהלך אוגוסט, ספטמבר ואוקטובר נערך בבוצ'אץ' אירוח ספרותי קצר מועד שמהווה חלק מפרויקט גדול יותר בשם: "עגנון: 50 צעדים להבנתו". הפרויקט הינו מעין מחווה לזכר זכייתו של עגנון בפרס נובל לפני 50 שנה, בשנת 1966, כשהסופר זכה בו על שורה של טקסטים שלא מעטים מהם מספרים על בוצ'אץ'. הטקסט החשוב פרי עטו של עגנון, הנוגע לבוצ'אץ', הוא 'אורח נטה ללון' שנכתב על-ידיו לאחר ביקורו בעיר הולדתו בתקופה שבין מלחמות העולם.

משתתפי האירוח היו הסופרים יבנה סניק, אנדריי ליובקה וסופיה אנדרוקוביץ'. תכלית הפרויקט הייתה לתת למשתתפי האירוח את האפשרות להרגיש את עצמם אורחים שמתאכנסים בבוצ'אץ', כפי שעשה בזמנו עגנון, ולתאר את תובנותיהם של עצמם במאמרים. באירוח הזה רצינו למשוך את תשומת הלב לבוצ'אץ' כזר מחצבתו של חתן פרס נובל וכמו כן לדמותו של עגנון עצמו, ובאופן כללי לנושא הערים הקטנות והעייזבון הספרותי שלהן. בשים לב לכך, הצענו למשתתפי האירוח להתוודע לטקסט המתורגם של הרומן 'אורח נטה ללון' ובמהלך שיייתם בבוצ'אץ' לשחזר בדמיונם את אותה בוצ'אץ' שראה עגנון ואלפי תושבי העיר באחרים בתקופה שבין במלחמות העולם במאה הקודמת.

כל אחד מהמשתתפים באירוח ספרותי כתב שלוש מסות שהתפרסמו הממסות פרי עטם של משתתפי האירוח פורסמו באתרים השותפים זברוך, צ'יטומו (קריא) ו-The Ukrainians, וכמו כן, ראו אור לסיכום במהדורה מודפסת משותפת.

הספר 'מפתח בכיס' בתרגום לאנגלית ולעברית מהווה את מבחר המסות מאלו שנכתבו בעת אירוח ספרותי קצר שנערך בבוצ'אץ' במהלך אוגוסט – אוקטובר 2016 במסגרת הפרויקט 'עגנון: 50 צעדים להבנתו'. הפרויקט הינו מעין מחוות הזיכרון לזכייתו של שמואל יוסף עגנון בפרס נובל בשנת 1966 שהסופר זכה בו בזכות שורה של כתבים שלא מעטים מהם מספרים על בוצ'אץ'. הפרויקט הכללי 'עגנון: 50 צעדים להבנתו' הושק במימון קרן 'המפגש האוקראיני-יהודי'. פרויקט האירוח התאפשר בתמיכתו הכספית של מכון גתה באוקראינה.

הוצאתו מחדש של ספר זה לאור בשלוש שפות: אוקראינית, עברית ואנגלית התאפשר הודות לתמיכתה הפיננסית של "המפגש האוקראיני-יהודי" בשנת 2018.

על הפרויקט

ה ק ד מ ה

למפגש העכשווי עם הכתיבה של עגנון, האמנות שלה, העושר, המורכבות, והתחכום, עדיין יש את הכוח כדי להדגים לקורא כי עגנון היה אכן אחד "הסופרים הגדולים האמתיים", כמו זה שבו נתקל בעצמה כה רבה עדיאל עמזה. אני נשאל לעתים קרובות, בדרך כלל על ידי ישראלים שהוכיחו את השוביניזם הטבעי של הסופר העברי המעוט ביותר, איך אפשר להבין את עגנון בתרגום. כיצד יכלה ועדת נובל זו להכיר בגדולתו מבלי להיתקל בו במקור? עבור קוראים המכירים את האריגה המורכבת של הטקסטים של עגנון עם כתיבי המופת של הספרות המקראית והרבנית, אין ספק כי הרבה הולך לאיבוד בתרגום (כפי שקורה עבור קוראים עבריים בני זמננו הבורים בהרמזים אלו – מצב שהיה עניין נדיר בימי השיא של עגנון, ומצב שהימצאותו הייתה מעוררת דאגה). אבל עבור אלה העוסקים בשאלות הגדולות של חיים יהודיים, החיים ולומדים - אפילו במרחק של חצי מאה ויותר, המפגש עם המבדה של עגנון עדיין מספק טיפול משכנע בנושאים האלה, דבר שנעשה באמצעות זיקוק אלף שנים של חיים יהודיים באמצעות מלגות וסיפור סיפורים, הניצוקות שוב לתבנית הספרות המודרנית. " שב אהובי ואל תניחני. ", אותם טקסטים עתיקים קוראים לנו מעבר לשורות שעברו בכתיבתו של עגנון.

הרב יוסף (ג'פרי) סאקס הוא המייסד עתיד – עמותה לתורה יוזמה ודרכים בחינוך היהודי (ע"ר) הוא תירגם את סיפורו של ש. י. עגנון של "פי שניים" (1939) לאנגלית, ומרצה בבית עגנון בירושלים.

אולי אין ברירה טובה יותר להדגים את הנושאים האלה מאשר את סיפור הקצר של עגנון, "עד עולם" (1954), סיפור זה שהוא בין יצירותיו החידתיות ביותר, ומושק קסם מתמיד למבקרים. היא מכילה "סיפור בתוך סיפור" משכנע, כפי שהחיים המודרניים של הגיבור בירושלים מהדהדים את ההיסטוריה העתיקה המפעילה כוח משיכה על ההווה. זהו סיפורו של אקדמאי כפיייתי, המחפש את "האמת" החומקת ממנו בעיסוקיו המדעיים. עדיאל עמזה, החוקר המלומד, עובד כבר 20 שנה בניסיון לפענח את סודותיה של עיר עתיקה, שעכשיו מצטמצמת לאבק ולאפר ועל מנת לחשוף אותם הוא מוכן לשלם בחייו – קורבן שהוא מקריב בהווה על מנת לחשוף את העבר – "עד עולם" הוא אלגוריה (לא יציבה) עם משמעות עבור הקוראים של היום בהיסטוריה היהודית בת זמננו, וחלק המשמעות כי הסיפור עטוף בסמליות של ספרים, כתיבה, לאופי השליחות האמנותית של הסופר, ומערכת היחסים של כל אלה אל "קטסטרופה", וכאב אישי ולאומי, שהוזכר בשטוקהולם ב-1966.

עד עולם הוא סיפור גבורה טרגי (או לפחות יכול להיקרא ככזה), את המפגש של עמזה עם הטקסט האבוד שחיפש ניתן לקרוא כמו מטא-השתקפות על עגנון וקריאה את כוחם בחייו ובחיים של אומות ותרבויות, ואת יכולתם לרתום את כוחם לחוות כאב ולנחם.

וכשהגיע עדיאל עמזה לסיפור זה זלגו עיניו דמעות. כמה גדולים מעשי סופרים, שאפילו חרב חדה מונחת על צוארם אינם מניחים את עבודתם ונוטלים מדמם וכותבים בכתב נפשם ממה שראו עיניהם... ברית כרותה לחוכמה שאינה מניחה מחכמה והם אינם מניחים ממנה. הוא אמר מה ליגע עצמי? והיא החזיקה בו ואמרה לו שב אהובי ואל תיחני. היה יושב ומגלה צפונות שהיו מכוסים מכל חכמי הדורות, עד שבא הוא וגילה אותם. ולפי שהדברים מרובים והחכמה ארוכה ויש בה הרבה לחקור ולדרוש ולהבין, לא הניח את עבודתו ולא זז ממקומו, וישב שם עד עולם.

אם ניקח את דברי עגנון כפשוטם (ולעיתים נדירות צריך לקחת את דברי עגנון כפשוטם), הוא מכריז כי המתנה הספרותית שלו והתוצר האמנותי שלו הם כמה צורות של פיצוי אלוהי וניחומים על הטרגדיות של חורבן וגלות. נועד להיות פייסן תהילים בבית המקדש, אך גורלו נמנע עקב תהפוכות ההיסטוריה, הוא נאלץ עקב התערבות אלוהית לכתוב בפרוזה את שהושר בשבח בעבר.

בנאום הנובל כמו גם במגוון מקומות האחרים שלו בכתב - הן במסווה של אוטוביוגרפיה וכן על סף הבדיוני - הוא תאר כי יצירתו הראשונה באה אליו באופן כמעט נבואי בצורה של כמיהה פואטית וצער על אביו האהוב, שנסע בענייני עסקים ליריד האזורי, נעדר מהבית המאושר בבוצ'אץ', היכן שגדל שמואל יוסף צ'צ'קס (שם הולדתו של עגנון). נושא זה, שהכתיבה והסיפור הופכים למגע של כאב, מופיע הרבה בעבודתו של עגנון. לא צריך להיות שקוע בעבודת המדרש היהודי כדי להבין את הכמיהה של הילד הקטן לאביו ניתן לקרוא גם על הכמיהה הלאומית של ישראל, אשר מבקש את אביו בשמיים. סוג זה של כתיבה רבה שכבתית (וקריאה) הוא הליבה הגאופית של עגנון, ומדוע סופר – אשר על פני השטח – נטוע כל כך עמוק ב«העולם הישן» של יהדות במזרח אירופה, יכול להיות בו זמנית להיקרא ולהיות מובן כאחד הסופרים המודרניסטיים הגדולים ביותר. כמעט בכל מקרה, אם קריאה בכל אחד מהסיפורים בכתביו המקובצים מוביל אותך לחשוב שעגנון בעצם חוזר באדיקות על סיפורים חסידיים ישנים, אתה לא הבנת מה כתוב בין השורות, ואיך שומע את צלילי האירוניה המלווים את החיבור.

ש. י. עגנון, הרבה מעבר לשיא חייו, הכיפה השחורה הגדולה שלו לראשו, נראה מעט מגוחך בעניבתו הלבנה ובזנבות הטוקסידו, עלה על בימת פרס נובל בדיקו לפני 50 שנה מחר. באותה תקופה הוא היה הישראלי הראשון, ועד היום, הסופר העברי היחיד. במשתה נובל, עומד לפני מלך שבדיה ומצטט את הברכה המקובלת שקבע התלמוד על היותו, במחיצת משפחת המלוכה, עגנון הכריז כי הוא חש צורך להסביר מי הוא ומה המקור שממנו נבעו הוא – ואמנותו. אך מה שעלה מכך הוא התיאור המדהים ביותר של ההיסטוריה היהודית (וכנראה גם מקומו בתוכן) ואת השפעת ההיסטוריה של הספרות העברית וסיפור סיפורים יהודיים. בסיפור חייו הוא חזר כמעט 2,000 שנה ואמר: "מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים. בחלום."

עגנון המשיך והסביר כי הלויים, מקהלות המקדש, חשו את חורבן ירושלים בצורה עמוקה ביותר:

"בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמם שירי דוד מלך ישראל. נעימות שכאלה לא שמעה כל אזן מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה. חושד אני את המלאכים הממונים על היכל השירה שמיראתם שאשיר בהקיץ מה ששרתי בחלום, השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה, שאם היו אחי בני עמי שומעים לא היו יכולים לעמוד בצערם מחמת אותה הטובה שאבדה להם. כדי לפייס אותי על שנטלו ממני לשיר בפה נתנו לי לעשות שירים בכתב."

פרס הנובל העברי

ביום השנה ה - 50 לנאום קבלת הפרס של ש.י. עגנון

מאת יוסף (ג'פרי) סאקס

9 בדצמבר, 2016

יבהניה סניק
אנדריי ליובקה
סופיה אנדרוקוביץ'

מ פ ת ח ב כ י ס

מ פ ת ח ב כ י ס